

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
Імені Івана Огієнка
Кафедра всесвітньої історії

ДИПЛОМНА РОБОТА
магістра

з теми: **«Проблема безпеки та роззброєння у міжнародних відносинах
міжвоєнного періоду»**

Виконав (ла): магістрант спеціальності
014 Середня освіта (Історія)
заочної форми навчання
Пінтак Андрій Андрійович
Керівник:
кандидат історичних наук, доцент
Боровець Іван Іванович

Кам'янець-Подільський – 2018 року

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Джерела та історіографія дослідження	6
1.1. Джерельна база дослідження	6
1.2. Історіографія питання	8
Розділ 2. Проблеми безпеки у Версальсько-Вашингтонській системі договорів	15
2.1. Повоєнні плани провідних країн учасниць Першої світової війни. Укладення мирних договорів	15
2.2. Безпекова складова Паризької і Вашингтонської конференцій. Створення Ліги націй	23
2.3. Вироблення принципів і понять колективної безпеки	37
Розділ 3. Невдачі в організації колективної безпеки у 1922-1935 рр.	41
3.1. Питання безпеки та роззброєння на міжнародних конференціях і в договорах у 1922-1929 рр. Діяльність Ліги націй	41
3.2. Безпекова міжнародна дипломатія у 1930-1933 р.	52
3.3. Заключні спроби реалізації плану колективної безпеки (1934-1935 рр.)	61
Розділ 4. Міжнародна дипломатія у вирішенні проблеми безпеки та недопущення війни у 1934-1939 рр.	66
4.1. Аншлюс Австрії Німеччиною й загострення політичного становища в Європі	66
4.2. Мюнхенська конференція західних держав та її наслідки для Німеччини	71
4.3. Пакт про ненапад між СРСР та Німеччиною	75
Висновки	79
Список використаних джерел та літератури	83

ВСТУП

Актуальність дослідження. У 20-30-ті роки ХХ століття питання безпеки та роззброєння було надзвичайно актуальним та важливим для європейського суспільства. Відбувався процес пошуку шляхів вирішення існуючих проблем та протиріч між передовими європейськими країнами. Європа потребувала створення нової системи «рівноваги сил», в основі якої мали бути мирні договори, що, у свою чергу, гарантувало б дієздатність такої системи. Необхідно було попередити зростання військової небезпеки та не допустити розв'язання нової війни.

Актуальність роботи обумовлена тим, що в наш час на планеті як і раніше існують режими, які є потенційними агресорами, і ставлення до їхньої політики є постійним предметом розгляду Ради Безпеки ООН. На порядку денному з моменту закінчення Другої світової війни і аж до теперішнього часу як і раніше стоїть питання про те, як будувати політику відносно вогнищ напруженості, чи варто їх «задобрювати» і які повинні бути межі подібного умиротворення. Протягом повоєнного періоду ці проблеми вирішувалися по-різному, але дискусії на тему доцільності політики умиротворення як в попередні десятиліття, так і сьогодні неодмінно супроводжують процес розв'язання конфліктних ситуацій на міжнародній арені.

Об'єктом дослідження став розвиток міжнародних відносин у світі протягом 1920-1930-х рр.

Предметом дослідження виступила політика провідних світових держав у створенні системи колективної безпеки і обмеження озброєння протягом 20-30-х рр. ХХ ст.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з листопада 1918 по серпень 1939 року. Нижня хронологічна межа зумовлена закінченням Першої світової війни і початком мирного повоєнного процесу. Верхня визначається

ескалацією європейського конфлікту, підписанням радянсько-німецького пакту, що став передумовою Другої світової війни.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі значного кола джерел та наявної літератури охарактеризувати міжнародну політику 20-30-х рр. в питанні створення системи колективної безпеки і врегулювання проблеми озброєння.

Приступаючи до роботи, дослідник поставив перед собою наступні **завдання:**

- Охарактеризувати джерельну базу та історіографію дослідження;
- Розкрити головні політичні, економічні та дипломатичні аспекти розробки й укладення мирних договорів повоєнного часу;
- З'ясувати особливості безпекової складової Паризької і Вашингтонської мирних конференцій.
- Проаналізувати заходи із створення системи колективної безпеки у світі протягом 1922-1935 рр. та причини їх невдачі;
- Розглянути питання поглиблення суперечностей у світі в другій половині 30-х рр., що, врешті, призвели до нового світового конфлікту

Методологічною основою роботи є принцип історизму, який передбачає об'єктивне вивчення подій і явищ на основі науково-критичного використання джерел та літератури. Використано також принципи наукової об'єктивності, конкретності. При розв'язанні поставлених завдань дослідником застосовано такі методи дослідження: аналіз науково-історичної літератури; ознайомлення, вивчення та узагальнення архівних матеріалів, історико-статистичний, історико-хронологічний, історико-порівняльний.

Практичне значення. Матеріали дипломної роботи можуть бути використані при викладанні курсу всесвітньої історії в загальноосвітніх навчальних закладах, а також при написанні студентами історичних факультетів рефератів, підготовці до семінарських занять з історії міжнародних відносин міжвоєнного періоду.

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів (одинадцяти параграфів), висновків і списку використаних джерел та літератури.

ВИСНОВКИ

Отже, мирні договори з Німеччиною та її союзниками підвели остаточну риску в процесі повоєнного врегулювання, хоча повністю не розв'язували всіх політичних, економічних і територіальних проблем, породжених Першою світовою війною. Довільне визначення нових європейських кордонів, без врахування етнічного складу населення окремих областей, їх історичного минулого, породжувало на континенті десятки спірних територіальних проблем, вносило тертя у взаємини між країнами. Те, що 30 млн. європейців набули статус національних меншин, прискорювало процес балканізації континенту й можливість нових конфліктів. Проте значення Версальського договору і включення до нього пакту Ліги Націй було дуже применшеним утриманням США від його ратифікації в Сенаті, де він не зібрав необхідних дві третини голосів. А тому США уклали невдовзі сепаратний мир з Німеччиною, Австрією та Угорщиною.

Версальська система зафіксувала й оформила результати Першої світової війни, визначивши нове співвідношення сил у Європі й на Далекому Сході. Саме життя показало неміцність системи післявоєнного устрою міжнародних відносин. Її крах у близькому майбутньому був неминучим.

Причини цього краху були наступними: 1. система 8 договорів не могла усунути суперечностей між великими державами, а навпаки, вона ще більше їх загострила, посіявши насіння Другої світової війни. 2. Версальсько-Вашингтонські договори «узаконили» колоніальну систему, але водночас викликали нове піднесення революційної національно-визвольної боротьби народів, що породило кризу, а пізніше й розпад колоніалізму. 3. Із системи політичного протекторату західні держави виключили радянську Росію, що відразу знецінило договори. Та й сама радянська держава не збиралася бути гарантом створеного Заходом суперечливого «балансу сил» на міжнародній арені. 4. Ізоляціонізм у зовнішній політиці США, що зростав, їх неучасть у

діяльності Ліги Націй і згодом «політика невтручання», фактично потурання агресії Німеччині, Японії та Італії прирекли глобальну Версальсько-Вашингтонську систему на безумовний провал. 5. Одну з причин цього провалу становила також невирішеність проблеми репарацій. Серед великих держав не було єдності з цього питання. Вже після мораторію Г.Гувера в червні 1931 року припинилася виплата репарацій, що покликало початок краху всієї системи післявоєнних договорів.

Не було створено дійового контролю за виконанням підписаних договорів. Німеччина після Паризької конференції з допомогою тих же держав-переможниць почала швидко переозброюватись. А самі великі держави відразу ж після укладення договору «п'яти», використовуючи різні лазівки в договорі, стала нарощувати темпи військово-морського будівництва. Так, Англія почала збільшувати свій крейсерський флот. З 1925 по 1930 р. вона додатково розгорнула будівництво 15 крейсерів, 27 есмінців, 1 авіаносець, 24 підводних човни тощо.

Протягом декількох місяців після приходу нацистів до влади в Німеччині сприйняття нового режиму в Англії і Франції було різним. У зв'язку з цим і представлення політичних еліт цих країн про те, як вибудовувати політику щодо гітлерівської Німеччини значним відрізнялися один від одного. Англія дотримувалася більш консервативних поглядів, особливо, щодо залучення СРСР до забезпечення безпеки в Європі, однак насправді, стратегічні плани Парижа і Лондона збігалися: по обидва боки Ла-Маншу державні діячі віддавали собі звіт в тому, що стара система потребує змін. Розбіжності були в методах. Якщо Л. Барту пропонував грандіозне колективну угоду, то англійські державні діячі Дж. Р. Макдональд і Дж. Саймон схилилися, скоріше, до взаємодії лише між Локарнської державами.

Англо-німецький Морський договір 1935 року став своєрідним оформленням політики умиротворення. Незважаючи на те, що в політичній еліті Англії і Франції були досить сильні позиції противників поступок Німеччини, точка зору про необхідність виконати її вимоги взяла гору. Ця

політика складалася під впливом наступних чинників: 1. нерозуміння глобальної загрози, яку ніс людству нацизм; 2. прагнення будь-якими можливими способами уникнути війни в Європі; 3. розуміння несправедливості багатьох положень Версальського договору і того, що це може стати причиною нової війни; 4. усвідомлення необхідності реформування системи міжнародних відносин в умовах зміни розстановки сил і наслідків економічної кризи; 5. зміцнення економічного і військового потенціалу СРСР, здавався західним демократіям не меншою загрозою для міжнародної обстановки, ніж нацистська Німеччина; 6. широке поширення пацифістських ідей серед європейських виборців, які не бажали підтримувати політичні партії, які наполягали на розвитку озброєнь і санкції проти Німеччини, оскільки з їх точки зору, це могло спровокувати війну; 7. нестабільність політичної обстановки в Англії і Франції, де відбувалася зміна коаліційних кабінетів, що об'єктивно не сприяло виробленню послідовної лінії на протистояння німецької загрози їх виникнення; 8. нерозуміння англійським керівництвом глибокої кризи традиційної політики балансу сил і неадекватності її відбувалися на міжнародній арені змін; прихильність Франції стратегічної оборони (яке знайшло яскраве вираження в будівництві «лінії Мажино»), і тенденція сподіватися лише на гарантії Англії в питаннях своєї безпеки, що відштовхувало від неї потенційних союзників.

На питання, чому відбувся розпад системи європейської безпеки і чому Європі знову загрожувала військова небезпека, можна дати наступні відповіді. Перш за все, держави-переможниці самі порушили зобов'язання, які вони дали при підписанні міжнародних договорів. Вони відмовилися виконати урочисту обіцянку, яку дали Німеччині – як тільки вона роззброїться, наслідувати її приклад. По-друге, у всіх випадках агресії проти слабких держав, що були членами Ліги Націй, великі країни відмовилися прийти їм на допомогу та надати опір агресору. По-третє, зобов'язання поважати права національних меншин, що входили у мирні договори та були

їх складовою, ганебно ігнорувалися. І, нарешті, по-четверте, ігнорувалися положення, які передбачали можливість перегляду договорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Збірники документів і матеріалів

1. Год кризиса 1938–1939: Документы и материалы Т. 2. URL: http://katyn-books.ru/archive/year/God_krizisa_1t_2t.htm
2. Договор о ненападении между Германией и Советским Союзом 23 августа 1939 г. URL: http://www.hrono.info/dokum/193_dok/_ge.html..
3. Документы внешней политики СССР. Том 5. 1 января 1922 г. – 19 декабря 1922 г. Москва: Госполитиздат, 1961. 786 с.
4. Документы внешней политики СССР, т. 22, кн. 1. 1 января – 31 августа 1939 г. Москва: Международные отношения, 1992. 712 с.
5. Документы и материалы кануна второй мировой войны: Архив Дирксена (1937-1938 гг.): В 2-х т. Москва: Государственное издательство политической литературы», 1948. Т. I. 368 с.
6. Документы и материалы кануна второй мировой войны: Архив Дирксена (1938-1939 гг.): В 2-х т. Москва: Государственное издательство политической литературы», 1948. Т. II. 287 с.
7. Документы по истории мюнхенского сговора 1937-1939 гг. Москва: Международные отношения, 1979. 429 с.
8. Кен О. Н., Рупасов А. И. Политбюро ЦК ВКП (б) и отношения СССР с западными соседними государствами (конец 1920-1930-х гг.) Проблемы. Документы. Опыт комментария. Ч. 1. 1928-1934. СПб., 2000. 664 с.
9. Международные отношения и внешняя политика СССР (сборник документов 1871-1957). Москва, 1957. 430 с.
10. Оглашению подлежит: СССР–Германия: 1939–1941: Документы и материалы / Сост. Ю. Фельштинский. Москва: Московский рабочий, 1991. 367 с.

- 11.Сборник документов по международной политике и международному праву. Вып. VI. М., 1934. Вып. X. Разоружение 1933-1936. М., 1936. 417 с.
- 12.Секретный дополнительный протокол к договору о ненападении между Германией и Советским Союзом 23 августа 1939 г. // Международная жизнь. 1989. № 9. С. 21-23.
- 13.СССР-Германия. 1939-1941. В 2-х т. Док. и материалы о советско-германских отношениях. Т. 1. Вильнюс: Телекс, 1989. 194 с.
- 14.Хрестоматия по Новейшей истории: В 2-х т. Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1960. Т. 1. 927 с.

Мемуари

- 15.Архив полковника Хауза. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1944. Т. IV. 406 с.
- 16.Голль Ш. де Военные мемуары. Пер. с фр. Т. I. М., 1957. 599 с.
- 17.Ллойд-Джордж Д. Военные мемуары. В 3-х томах. Москва: Издательство иностранной литературы, 1957. Т. 1. 656 с.
- 18.Ллойд-Джордж Д. Правда о мирных договорах. В 2-х томах. Москва: Издательство иностранной литературы, 1957. Т. 2. 555 с.
- 19.Майский И.М. Воспоминания советского дипломата. 1925-1945 гг. Москва: Наука, 1971. 476 с.
- 20.Мельтюхов М. И. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941 (документы, факты, суждения). Москва: Вече, 2000. 478 с.
- 21.Письма М. М. Литвинова из Мерано // Новая и новейшая история. 1992. №3. С. 17-33.
- 22.Раушнинг Г. Говорит Гитлер. Зверь из бездны. Москва: Миф, 1993. 384 с.

- 23.Риббентроп И. Между Лондоном и Москвой. Воспоминания и последние записи: из его наследия, изданного Аннелиз фон Риббентроп. Москва: Мысль, 1996. 388 с.
- 24.Табуи Ж. Двадцать лет дипломатической борьбы. Москва: Издательство иностранной литературы, 1968. 462 с.
- 25.Черчилль У. Вторая мировая война: В 3 кн. Сокр. пер. с англ. Москва: Воениздат, 1991. Кн. 1, Т. 1. 590 с.
26. Эррио Э. Из прошлого. Между двумя войнами. 1914-1936. / Пер. с франц. Москва: Изд-во иностранной литературы, 1958. 366 с.

II. Література.

- 27.Ахтамзян А.А. Профили рапальской политики (очерки). Москва: МГИМО-Университет, 2009. 288 с.
- 28.Б а й м у р а т о в М. О., Д е л і н с ь к и й О. А. Міжнародно-правові аспекти становлення і розвитку європейської безпеки на порозі ХХІ століття: Монографія. Одеса: Юридична література, 2004. 184 с.
- 29.Белоусова З. С. Советский Союз: поиски безопасности // Европа между миром и войной. Москва: Наука, 1992. 292 с.
- 30.Белоусова З. С. СССР в контексте международных отношений 1930-х гг. // Советская внешняя политика 1917-1945 гг. Поиски новых подходов. Москва: Наука, 1992. С. 113-141.
- 31.Блох Ю.М. Завершення епохи „блискучої ізоляції”: особливості міжнародного становища Великої Британії на початку ХХ століття // Наукові праці Кам’янець-Подільського державного університету: історичні науки. Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2004. Т. 13. С. 471-480.

32. Введение в теорию международных отношений. Отв. ред. А. С. Маныкин. Москва: Изд-во МГУ, 2001. 288 с.
33. Вилунас Ю. Г. Англия и Пакт Четырех держав в 1933 г. // Вестник ЛГУ, 1966. №2. С. 4-29.
34. Виноградов К. Б., Сергеев В. В. Вудро Вильсон в дни войны и мира // Новая и Новейшая история. 1975. № 5. С. 122-134.
35. Виноградов К. Б. Дэвид Ллойд-Джордж. Москва: Мысль, 1970. 411 с.
36. Виноградов К. Б. На руинах многонациональных империй // Первая мировая война: Пролог XX века / Под ред. В.Л. Малькова. Москва: Наука, 1999. С. 327-341.
37. Виноградов К. Б. Кризисная дипломатия // Первая мировая война: Пролог XX века. / Под ред. В.Л. Малькова. Москва: Наука, 1999. С. 122-139.
38. Виноградов К. Б., Сергеев В.В. Вудро Вильсон в дни войны и мира // Новая и Новейшая история. 1975. № 5. С. 122-134.
39. Волков Ф.Д. Крах английской политики интервенции и дипломатической изоляции советского государства (1917-1924 гг.). Москва: Госполитиздат, 1954. 400 с.
40. Волков Ф.Д. СССР – Англия: англо-советские отношения накануне и в период Второй мировой войны (1929-1945 гг.). Москва: Международные отношения, 1964. 559 с.
41. Всемирная история. В десяти томах. Москва: Издательство социально-экономической литературы, 1961. Т. VIII. 644 с.
42. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи і Америки 1918-1945.: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Слово, 2003. 472 с.
43. Гершов З.М. Вудро Вильсон. Москва: Мысль, 1983. 384 с.
44. Голотик С.И., Евсеева Е.Н., Зимина В.Д. Советская Россия (СССР) в системе международных отношений в 20-е гг. // Новый исторический вестник. №3. 2001. С.1-5.

45. Горлов С. А. Совершенно секретно: альянс Москва-Берлин, 1920-1933 гг. (Военно-политические отношения СССР Германия). Москва: Мысль, 2001. 301 с.
46. Горлов С. А. Советско-германский диалог накануне пакта Молотова-Риббентропа. 1939 // Новая и новейшая история. 1993. №4. 34-48.
47. Горохов В.Н. История международных отношений 1918-1939 гг.: Курс лекций. Москва: Издательство Московского университета, 2003. 229 с.
48. Гуменюк Т.І. Пакт Молотова-Ріббентропа: історико-правовий аспект // Право. 2011. №4. С. 171-177.
49. Десятков С.Г. Мюнхенская политика и английские военные ведомства // Проблемы британской истории. Москва: Наука, 1974. С. 103-117.
50. Десятков С.Г. Уайтхол и мюнхенская политика // Новая и новейшая история. 1979. №3-5. С. 3-21.
51. Джордан В.М. Великобритания, Франция и Германская проблема в 1918-1939 гг. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1945. 304 с.
52. Дипломатический словарь. В 2-х т. Москва: Госполитиздат, 1950. Т. 2. 996 с.
53. Дюрозель Жан Батист. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів Київ: Основи, 1999. 903 с.
54. Европа между миром и войной. 1918-1939 гг. Под ред. А. О. Чубарьяна. Москва: Наука, 1992. 224 с.
55. Зайцева О. Международные организации: принятие решений Москва: Наука, 1989. 346 с.
56. Захаров В. В. Военные аспекты взаимоотношений СССР и Германии: 1921 – июнь 1941 г. Москва: ГАВС, 1992. 146 с.
57. Иванов А.Г. Великобритания и мюнхенский сговор (в свете архивных документов) // Новая и новейшая история. 1988. №6. С. 29-44.

58. Илюхина Р.М. Англия и Лига Наций // Проблемы британской истории. Москва: Наука, 1984. С. 111-123.
59. Илюхина Р. Лига наций. 1919-1934. Москва: Наука, 1982. 357 с.
60. История дипломатии. Т.3. Москва: Госполитиздат, 1965. 772 с.
61. История международных отношений и внешней политики СССР / Под ред. Кирилина И. А. Москва: Международные отношения, 1986. 426 с.
62. Карпова Р.Ф. Признание СССР де-юре правительством Франции // Французский ежегодник за 1971 г. Москва: Наука, 1973. С. 202-216.
63. Кастелан Ж. Франция и проблема вооружения Германии в 1932 г. (по материалам французских дипломатических документов) // Французский ежегодник за 1970 г. Москва: Наука, 1972. С. 149-174.
64. Кен О. Н. Великобритания и Пакт четырех держав 1933. Ленинград: Наука, 1989. 187 с.
65. Кен О. Н. Советская политика в двух измерениях: страны Центрально-Восточной Европы в дипломатии и военной стратегии СССР, 1929-1939 гг. URL:<http://lvin.ru/documents/ken>.
66. Киселев В. Н. Упрямые факты начала войны // Военно-исторический журнал. 1992. №2. С. 115-121.
67. Кольяр К. Международные организации и учреждения. Москва: Мысль, 1989. 296 с.
68. Компьен – Берлин (капитуляция кайзеровской Германии 11 ноября 1918 года – безоговорочная капитуляция гитлеровской Германии 8 мая 1945 г.) / Стенограмма публичной лекции д.и.н. Б.Е. Штейна, прочитанной 28 мая 1945 г. В Колонном зале Дома Союзов. Москва, 1945. 23 с.
69. Коріненко П.С. Новітня історія країн Європи та Америки (1918-1945 рр.). Тернопіль: АСТОН, 2003. 384 с.

70. Котова Г.Д. Из истории франко-советского научного сотрудничества (1925-1935 гг.) // Французский ежегодник за 1975 г. Москва: Наука, 1977. С. 93-109.
71. Кульбакин В.Д. Германия 1918-1939 годов. Москва: Наука, 1950. 76 с.
72. Кульбакин В.Д. Милитаризация Германии в 1928-1930 гг. Москва: Наука, 1982. 197 с.
73. Лан В. США от первой до второй мировой войны. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1947. 288 с.
74. Лемин И.М. Внешняя политика Великобритании от Версаля до Локарно (1919-1925 гг.). Москва: ОГИЗ, 1947. 488 с.
75. Литвиненко К.О. Міжнародно-правова оцінка пакту Молотова-Ріббентропа // Часопис Київського університету права. 2013. № 3. С. 404-407.
76. Макаренко П.В. Курсом Рапалло: СССР и Германия в 1922-1927 гг. // Вопросы истории. 2011. №10. С. 29-45.
77. Малафеев К. А. Эдуард Эррио: страницы жизни и деятельности // Новая и Новейшая история. 1984. №4. С. 163-188.
78. Малафеев К. А., Демидов С. В. Эдуард Даладьё человек и политик. 1884-1970 // Новая и новейшая история. 2001. №4. С. 112-124.
79. Мальков В.Л. Версаль и его уроки. Российский взгляд // Первая мировая война: Пролог XX века. Москва: Наука, 1999. С. 202-210.
80. Мальков В.Л. Вудро Вильсон и новая Россия (февраль 1917 – март 1918 гг.) // Новая и новейшая история. 2000. №1. С. 124-132.
81. Мамонов В. М. Английская политика «экономического умиротворения» Германии, 1931-1939. Новгород, 1996. 213 с.
82. Марущак М.Й. Історія дипломатії ХХ ст.: курс лекцій. Львів.: Бескид Біт, 2003. 304 с.
83. Международные коалиции и договоры накануне и во время Второй мировой войны. Москва: ИНИОН, 1990. 193 с.

84. Михайленко В. И. На пути к формированию фашистской «оси Берлин-Рим» (по материалам Итальянского Центрального государственного архива) // Проблемы итальянской истории. 1982. С. 16-40.
85. Морозов Г. Лига Наций: взгляд через полвека // Вопросы истории. 1992. №2-3. С.162-167.
86. Мочульский Н.Ф. Англия в 1934-1937 годах. Москва: Издательство Московского университета, 1957. 105 с.
87. Мусский И.А. Гитлер Адольф // 100 великих дипломатов. Москва: Вече, 2001. С. 443-455.
88. Наджафов Д.Г. Советско-германский пакт 1939 года и его исторические последствия // Вопросы истории. 2006. № 12. С. 74-85.
89. Некрич А.М. Политика Английского империализма в Европе. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1955. 475 с.
90. Николаев Н.Н. Внешняя политика правых лейбористов Англии: в период подготовки и начала Второй мировой войны (1935-1940 гг.). Москва: Госполитиздат, 1953. 253 с.
91. Никольсон Г. Как делался мир в 1919 г. Москва: Госполитиздат, 1945. 201 с.
92. Никонова С.В. Антисоветская внешняя политика английский консерваторов в 1924-1927 гг. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1963. 244 с.
93. Папенко Н., Ілющенко К. Позиція Великої Британії щодо німецької репараційної проблеми (1920-1922 рр.) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2010. №1. С. 16-22.
94. Позднеева Л. В. Английская политика вооружения гитлеровской Германии, 1935-1936. Москва, 1950. 245 с.
95. Поздеева Л.В. Британская политика по дневникам советского посла И.М. Майского (из записей 1938-1941 годов) // Россия и Британия.

- Вып. 3.: В мире английской истории. Памяти академика В.Г. Трухановского. Москва: Наука, 2002. С. 197-219.
96. Поздеева Л.В. Англия и ремилитаризация Германии (1933-1936). Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1956. 268 с.
97. Поляков В.Г. Англия и мюнхенский сговор (март-сентябрь 1938 г.). М Москва: Издательство Академии наук СССР, 1960. 334 с.
98. Попова Е. И. Американский изоляционизм и создание Версальско-Вашингтонской системы // Вопросы истории. 1964. № 5. С. 78-94.
99. Постников В.В. США и Дауэсизация Германии (1924-1929 гг.). Москва: Издательство АН СССР, 1957. 287 с.
100. Рамазанов Ш.Ш. Зовнішня політика Радянського союзу у міжвоєнний період (1930-ті – початок 1940-х років) // Сторінки історії: збірник наукових праць. Вип. 44. Київ: НТУУ «КПІ», 2017. С. 106-123.
101. Рамазанов Ш. Ш. Новий погляд на події передвоєнного часу: дискусії у сучасній історичній науці // Сторінки історії. Збірник наукових праць. Вип. 40. Київ : НТУУ «КПІ», 2015 С. 129-138.
102. Рамазанов Ш. Ш., Ігнатова Л.Р. Пакт Молотова-Ріббентропа, його роль у розв'язанні Другої світової війни // Університет. Історико-філософський журнал. 2011. № 5. С. 18-26.
103. Рамазанов Ш. Ш., Ігнатова Л.Р., Лебедев І.К. Причини та винуватці розв'язання Другої світової війни у висвітленні сучасних дослідників // Сторінки історії. Збірник наукових праць. Вип. 31. Київ: ІВЦ Видавництво «Політехніка», 2010 С. 135-147.
104. Рейнольдс Д. Великобритания и «третий рейх». 1933-1940 // Новая и новейшая история. 1991. №3. С. 44-55.
105. Роббинс К. Проблема мира и войны в Великобритании. 1919-1939 // Пацифизм в истории. Идеи и движения мира. Москва, 1998. 129 с.
106. Семеняк К. Політика Великої Британії щодо безпеки в Європі у 1925-1939 рр. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=
/eine_2016_48_10.pdf

107. Сидоров А. Ю., Клейменова Н. Е. История международных отношений 1918-1939. Москва: Центрполиграф, 2005. 640 с.
108. Сиполс В. Я. Дипломатическая борьба накануне второй мировой войны. Москва: Мысль, 1979. 338 с.
109. Системная история международных отношений в 4-х томах. 1918-2000. Т. 1, события 1918-1945. Под ред. А. Д. Богатурова. Москва: ИНИОН, 2000. 498 с.
110. Случ С. Германия и СССР в 1919-1939 годах: мотивы и последствия внешнеполитических решений // Россия и Германия в годы войны и мира (1941-1995). Москва, 1995. С. 41-59.
111. Смирнов А. П. Германия и Лига Наций 1932-1936. Санкт-Петербург: Питер, 1997. 199 с.
112. Советская историческая энциклопедия / Гл. ред. Е.М. Жуков. Москва: Советская энциклопедия, 1969. Т. 12. 973 с.
113. Советская историческая энциклопедия / Гл. ред. Е.М. Жуков. Москва: Советская энциклопедия, 1973. Т. 14. 1039 с.
114. Согрин В.В. История США. Учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 364 с.
115. Соловьева Р.Г. Англия в Организации объединенных наций. Санкт-Петербург: Наука, 1980. 182 с.
116. Судейкин А.Г. Политика Англии на Ближнем Востоке в 1920-1930 гг. и ее советская историография // Проблемы британской истории. Москва: Наука, 1984. С. 215-228.
117. Тарле Е.В. Сочинения в 12 томах. Т. 5. Санкт-Петербург: Издательство АН СССР, 1958. 595 с.
118. Трухановский В.Г. Антони Иден. Москва: Международные отношения, 1976. 424 с.

119. Трухановский В.Г. Внешняя политика Англии на первом этапе общего кризиса капитализма (1918-1939 гг.). Москва: Изд-во института международных отношений, 1962. 425 с.
120. Трухановский В.Г. Очерки новейшей истории Англии. Москва: Учпедгиз, 1963. 268 с.
121. Трухановский В.Г. Уинстон Черчилль. Москва: Международные отношения, 1989. 456 с.
122. Удалов В. Баланс сил и баланс интересов // Международная жизнь. 1990. №5. С. 29-35.
123. Уткин А. Л. Дипломатия Вудро Вильсона. Москва: Международные отношения, 1989. 320 с.
124. Фарбман Н.В. Германский империализм на пути ревизии репарационных постановлений Версальского мирного договора (1920-1922) // Ежегодник германской истории, 1972. Москва: Наука, 1973. С. 196-223.
125. Фісанов В.П. Проблеми повоєнного устрою Центральної Європи у «Чотирнадцяти пунктах» президента США Вудро Вільсона (спроба текстологічного аналізу) // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: історичні науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. Т. 14. С. 387-399.
126. Хайцман В. М. СССР и проблема разоружения (между двумя мировыми войнами). Москва: Наука, 1959. 252 с.
127. Ходнев А. Закат Лиги Наций // Вопросы истории. 1993. №9. С.170-173.
128. Христофоров В.С. Мюнхенское соглашение – пролог Второй мировой войны (по архивным материалам ФСБ России) // Новая и новейшая история. 2009. №1. С. 21-47.
129. Цветков Г. М. Міжнародні відносини і зовнішня політика в 1917-1945 рр.: Навчальний посібник. Київ: Либідь, 1997. 232 с.

130. Чубарьян А. Мировое сосуществование: теория и практика. Москва: Наука, 1976. 284 с.
131. Шаповалов М.С. Общественно-политическая борьба в Великобритании вокруг мандата на Палестину. 1920-1922. // Вопросы истории. 2010. №12. С. 92-102.